

Deshacer el género
Judith Butler
Barcelona, Paidós, 2006
Trad. Patrícia Soley-Beltran

El darrer llibre publicat en castellà de Judith Butler, *Deshacer el género*, un recull d'onze articles aparegut en llengua original l'any 2004 (*Undoing gender*, Routledge, Nova York), reprèn la discussió en clau postestructuralista entorn dels dos problemes cabdals per a les teories feminista i queer contemporànies: el gènere i la sexualitat.

Butler ordeix la trama d'aquest llibre amb el mateix fil amb què teixia aquell ja consagrat *Género en disputa* (1990) i arrenca amb la ja coneguda premissa que el gènere és “una manera de fer”, o sia, una acció discursiva que es forja en el si d'una ideologia, és a dir, d'un context social i cultural que es caracteritza per ser normatiu a priori. Segons aquest plantejament, el gènere és, doncs, acció política. El gènere (i, amb ell, la identitat) hi adopta les formes que s'hi escauen. O, en el cas que es tracti de formes subversives, formes que no s'hi escauen, o sia, que qüestionen la norma travada per un sistema binari estructurat des de les oposicions home-dona i heterosexual-homosexual. I això és possible perquè, lluny de tractar-se d'una pràctica marcada per la necessitat lògica, el gènere és una “pràctica d'improvisació en un escenari constrictiu”.

Tanmateix, la pregunta de Butler, que reconeix la influència dels moviments *trans* de la “nova política de gènere” en les seves reflexions, és ara en quina mesura no només és possible sinó fins i tot cal fer l'experiència d'“ésser desfet”. L'observació més rellevant de Butler en aquest sentit fa referència a la impossibilitat que el gènere, en tant que *agency*, defugui la norma que sempre irremeiablement el determina i que, també irremeiablement, sembla contribuir al seu torn a reafirmar. Davant el fet que tendim a corroborar el marc normatiu, que ara Butler descriu com a “model coherent de vida de gènere”, es fa necessària la pregunta: en quina mesura és compatible sostenir una concepció normativa de gènere i viure bé, és a dir, plenament, sense estar sotmès a la uniformitat, a l'“única” veritat que acostuma a ser l'heterosexual, sinó obert a la pluralitat o a la multiformitat, en definitiva, a la complexitat d'experiències sexuals? La inquietud que s'endevina rere aquesta pregunta i que sens dubte la matisa fa referència al risc que correm quan resolem assolir acords socials amb l'objectiu de tipificar les formes de gènere excloses. Car, no és una tipificació sempre ja una normalització? Tal vegada, la major contribució de Butler en aquest

l'libre consisteix a posar consciència i a il·lustrar aquesta paradoxa que a tots els efectes esdevé un repte no sols teòric. I és que una passa endavant no suposa per força un avenç. Del que es tracta, en definitiva, és de relacionar-se de manera crítica amb la norma per tal de constituir un marc d'agència de gènere i sexual enllà de l'exclusió. I, per aconseguir-ho, cal desfermar el desig del reconeixement.

La perversió del desig en reconeixement arrela en un indret ben determinat de la història del pensament occidental, segons la lectura que en fa Butler, és a saber, la tradició hegeliana. I, des d'allí, la pregunta que cal reprendre és fins a quin punt és convenient desarticlar aquesta economia, que s'imposa amb/en el discurs institucional, concebut sempre com a discurs de poder i, en conseqüència, regulador, normalitzador i exclusiu. Aquí rau la preocupació que mou la reflexió de Butler al llarg de tot el llibre, sens dubte l'eix entorn del qual s'articula, i que ella mateixa formula com segueix: “¿qué reorganización de las normas sexuales sería necesaria para que estén libres de la necesidad de un reconocimiento de este tipo?” (19) Altrament dit, quines estratègies calen per restablir la relació primera entre normes sexuals i desig pur segons la qual només el desig informa la norma? Potser cal aclarir en aquest punt que Butler no mostra cap interès en el seu text a endegar una discussió en termes hegelians i ni tan sols psicoanalítics en relació amb la funció del desig en la construcció de la identitat sexual i/o de gènere. Encara que cal explicar també que, en el capítol sisè de *Deshacer el género*: “El anhelo de reconocimiento”, Butler sí planteja els termes en els quals convindria aventurar tot esforç teòric i/o crític en aquest sentit quan corregeix la proposta de Jessica Benjamin al seu llibre *L'ombra de l'altre* (*The Shadow of the Other*, 1998), la qual se centra en l'observació i l'estudi de “la posibilidad del reconocimiento intersubjetivo” per tal de plantejar “una norma filosòfica para un discurso terapéutico” (189). És en aquest article on, per bé que de manera fugaç, apareix la Butler més butleriana, la més pulcra i meticulosa, la més incisiva i analítica, que fa gala del seu *savoir faire* i coneixement històrico-filosòfics més clàssics i esgrimeix la concepcionalitat pròpia de l'alta edat postestructuralista. Sigui com sigui, malgrat aquest exercici de multi-ostentació, allò que sembla moure Butler no és, com apuntava més amunt, un afany de fer crítica des de i per a la història del pensament occidental, sinó més aviat la percepció que, concebuda des del desig que defuig la coerció del reconeixement, la norma sexual pot no exercir “un control definitivo o fatalista” (33). Així, la norma sexual s'estableix amb un grip; podríem dir que neix amb una favorable i beneficiosa falla congènita que la converteix en “posibilidad improvisatoria dentro de un campo de restricciones” (id.). Butler descobreix en la norma sexual un potencial altament ric des d'una perspectiva postestructuralista, atès que, ara, “la sexualidad nos traslada fuera de nosotros mismos” (id.). O sia, lluny de fixar la identitat, d'atorgar a la (primera) persona una entitat a la manera de la metafísica tradicional, de pressuposar-hi un fonament aliè al procés de la construcció de si, l'experiència i la norma sexual prenyades de desig pur qüestionen llur pròpia referència ja que excedeixen el subjecte que les escenifica i, d'aquesta manera, el dissolen; sí, el desfan. Però, el

que cal destacar arribats a aquest punt, és que d'aquesta desfeta res no se salva; tampoc el gènere: “el género deshace el ‘yo’ que se supone que es o que lleva el género, y este deshacer es parte del mismo significado y de la comprensibilidad de este ‘yo’” (34).

Amb l'excepció del darrer text: “¿Puede hablar el ‘Otro’ de la filosofía?”, tots i cadascun dels articles inclosos en el llibre donen fe de la desfeta del gènere en els termes suara expressats, i de manera molt explícita el segon: “El reglamento del género”, perquè Butler hi tracta la relació entre norma (o regla), tant pel que fa als mecanismes que s'endeguen i es reafirmen a través de la seva constitució, com pel que fa als efectes de la seva aplicació reiterada, i gènere. Aquest mateix plantejament sembla constituir els fonaments del cinquè capítol: “¿El parentesco es siempre heterosexual de antemano?”, on, gràcies a la seva referència a Lévi-Strauss (*Las estructuras elementales del parentesco*, 1949), Butler qüestiona el patró heterosexual vist des de la perspectiva de les relacions de parentiu en virtut de dues xarxes en les quals es perpetua amb ajut de les institucions: el matrimoni i la paternitat. Una altra xarxa relativa a les relacions de parentiu en la qual i a través de la qual s'esclerotitza la relació entre la norma i el gènere, de manera que la norma esdevé tan sols coercitiva, és la de l'incest. Butler es pregunta per la necessitat de reconceptualitzar l'incest des de la psicoanàlisi, precisament perquè “el incesto se considera como una desviación de la norma”, que, paradoxalment, contribueix a la solidificació de la xarxa familiar, en el setè capítol de *Deshacer el género*: “Los dilemas del tabú del incesto”.

De manera ben diferent als articles tractats fins ara, ocupa el seu lloc en el recull el darrer text: “¿Puede hablar el ‘Otro’ de la filosofía?”. És una excepció al denominador comú del llibre pel que fa als seus continguts perquè, aquí, Butler no desenvolupa cap tipus de reflexió metafilosòfica, malgrat que podria semblar-ho si tenim en compte què hi explica al llarg dels seus primers paràgrafs. Es tracta, ben al contrari, d'un assaig autobiogràfic, certament testimoni de l'exclusió activa, on en primer lloc confessa la seva vocació de romandre en la recerca filosòfica que no ha estat colonitzada per la institució. En segon lloc, descobreix les dues portes d'entrada per accedir-hi: els llibres –Butler delata les seves fonts: abans que ningú Spinoza i Kierkegaard, “para mí [...] eran la filosofía” (335); tot seguit, Schopenhauer– i la sinagoga. En tercer lloc, descriu les diverses estacions dels camins transcorreguts per arribar-hi. I, per acabar, fa cinc cèntims de la seva sovint tribulada posició teòrica actual, en relació a altres teòrics i teòriques contemporanis que no pertanyen tan sols a l'àmbit dels estudis de gènere. El desig de Butler d'experimentar en aquests altres àmbits és palès a *Deshacer el género*, però també ho és el seu desig de continuar aprofundint en les consideracions d'un dels temes cabdals dels estudis de gènere com és el cos. Així, tant des d'una perspectiva teòrica, com la que Butler adopta al primer article: “Al lado de uno mismo: en los límites de la autonomía sexual”, com des d'una perspectiva d'anàlisi d'alguns casos concrets, alguns amb noms i cognoms i ben coneguts del públic nordamericà, amb un interès

clarament ètic, que Butler desenvolupa al tercer: “Hacerle justicia a alguien: la reasignación de sexo y las alegorías de la transexualidad” i al quart article: “Desdiagnosticar el género”, el cos és reprès i abordat de nou i, entre les línies de Butler, parla el llenguatge rebel que, en el seu univers, li escau; sobretot al capítol vuitè: “Confesiones corporales”, informat des de la teoria dels actes de parla, que fins i tot mereix un no poc extens postscriptum, i dedicat a la consideració de “la relación entre el lenguaje, el cuerpo y el psicoanálisis, [centrada] en un acto en particular: el acto de la confesión”. En aquest article, escrit en una prosa que, cal dir-ho, llisca, la proposta de Butler sembla transcórrer entre la pirueta estrofolària i la constatació banal. És l'exemple més clar en el llibre d'un estimulants exercici de recreació teòrica no només de literatura comparada, sinó de reflexió interdisciplinària, en virtut del qual es fa difícil valorar fins a quin punt Butler arrisca quan afirma, per exemple, que: “En el caso de la confesión sexual, la persona que habla usualmente está diciendo algo acerca de lo que ha hecho el cuerpo o acerca de lo que el cuerpo ha soportado. El habla está implicada en el acto que nos transmite porque es otra forma a través de la cual el cuerpo hace algo. Se podría decir que el habla es otro hecho corporal” (244). En el novè capítol del recull: “¿El fin de la diferencia sexual?”, sense abandonar la inquietud de trobar una ajustada articulació lingüística per al cos, que li escaigui sense trair-lo, és a dir, sense desdibuixar-lo o banalitzar-lo i sense escanyar-lo o reprimir-lo alhora, Butler aborda de la mà de Luce Irigaray un altre dels motius clàssics del debat feminista contemporani, la diferència sexual, que qualifica de pregunta mai resposta, la qual, doncs, “permanece como aquello que todavía no se ha formulado, o no se ha formulado nunca en términos asertivos” (251). Val a dir que així roman també en el text de Butler: una qüestió oberta que pot o fins i tot que ha de ser represa des de diverses vies, algunes de les quals es proposen, encara que sigui, sembla, de retruc, en el text.

El capítol desè: “La cuestión de la transformación social”, que s'obre amb la meridiana i, sobretot, programàtica sentència: “El feminismo se ocupa de la transformación social de las relaciones de género” (289), serveix a Butler de pretext per a revisar l'estatus d'*El género en disputa*. Sense perdre de vista l'interès general per allò que determinaria la bondat de la vida de les dones; però, millor dit: sense perdre de vista en particular allò que generosament s'anunciava a la introducció de *Deshacer el género*, o sia, que “aunque necesitamos normas para vivir y para vivir bien, y para saber en qué dirección debería transformarse nuestro mundo social, también estamos constreñidos por normas que a veces nos violentan y a las que debemos oponernos por razones de justicia social” (291), Butler projecta una ressenya del seu segon llibre amb un doble objectiu que, a hores d'ara, no pot resultar gaire sorprenent: d'una banda, revisar la teoria de gènere que hi elabora des de la perspectiva de la violència de gènere i, de l'altra, considerar la “doble naturaleza de las normas”, que les instal·la, a elles i a la teoria mateixa, caldria afegir, en una paradoxa que justament esdevé objecte d'exploració en el text. A fi de dur a bon port aquesta aventura intel·lectual, Butler tria implicades companyes de viatge, l'obra de

les quals es forja en una tessitura social. Com a resultat de tot plegat, i en un exercici de contundent crítica cultural que palesa no poques tasques absolutament necessàries per tal que el món occidental conservi la seva dignitat, s'anuncia una sort d'utopia: "quizá haya alguna otra manera de vivir de forma que no se tema a la muerte..." (326). Butler convida.

Tot i que no es tracta d'un llibre la lectura del qual no es pugui recomanar de manera indiscriminada, ja que dóna per pressuposades reflexions i, sobretot, conclusions assolides en els anteriors llibres de Butler, sí és adequat per a qui estigui interessat/da a copsar els conceptes clau del debat feminista contemporani conformat en un context interdisciplinar, els quals són revisats aquí mitjançant un material que sovint ho és també dels mitjans de comunicació i que, per això, forma part de la reflexió quotidiana.

No cal dir que *Deshacer el género* té les virtuts i els defectes de qualsevol recull d'articles: la seva lectura pot semblar més lleugera, però, a la vegada pot resultar inconnex. Dit això, *Deshacer el género* em sembla especialment destacable per dos motius ben concrets. D'una banda, considerat des d'una perspectiva metodològica, és significatiu que el material triat per Butler amb l'objectiu de nodrir la seva proposta teòrica procedeixi en gran mesura de l'àmbit de l'experiència comuna nordamericana o ànima ianqui. Es tracta d'un gest metodològic no tan propi de la filosofia com de la sociologia, de l'antropologia o dels estudis culturals, però, sobretot, es tracta d'un gest metodològic no tan propi del postestructuralisme com del pragmatisme. Des d'una, diguem-ne, inusual i alhora singular filiació, Butler sembla apel·lar a la consciència dels seus/de les seves congèneres, tot justament. D'altra banda, considerat des d'una perspectiva estructural, el recull destaca pel fet que s'hi posa de manifest, o sia, pel fet que s'hi escenifica un singular gest teòric. Butler insisteix, fins i tot de manera explícita, a desmarcar les seves reflexions del context i del discurs institucionals i, en concret, filosòfic. Malgrat això, sí reprèn el gest més propi de la filosofia que confessa admirar, que és un gest anti-sistemàtic, fins a cert punt intimista, des del qual es pot establir una relació de complicitat amb el lector/a que es pressuposa encuriósit/da, despert/a i inquiet/a. Amb aquest/a lector/a, Butler no coincideix en cap resposta sinó en totes i cadascunes de les preguntes que hi planteja.

BEGONYA SÁEZ TAJAFUERCE